

Juryrapport

Aleksandr Solzjenitsyn heeft zich van meet af aan, vanaf zijn debuut *Een dag van Ivan Denisovitsj*, tot taak gesteld te schrijven over wat je Het verdriet van Rusland c.q. de Sovjet-Unie zou kunnen noemen. De kernvraag is bij hem: hoe is Rusland geworden tot wat het is, tot een land waar mensenrechten niet bestaan en staatsterreur de norm is. Het hoogtepunt van het onderzoek naar deze vraag is natuurlijk het beroemde *De Goelag archipel*. Maar Solzjenitsyn wilde verder teruggaan. Zijn laatste Amerikaanse jaren heeft hij besteed aan een cyclus waarvan maar een heel klein deel in het Nederlands is vertaald, namelijk de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog vanuit Russisch perspectief en het daarmee gepaard gaande verval van het Russische Keizerrijk. Alleen het eerste deel *Augustus 1914* is hiervan vertaald, maar de overige delen over 1915 en 1916 zijn hier onbekend. In deze boeken probeert Solzjenitsyn een synthese tussen feit en fictie te bereiken. Alle feiten zijn echte feiten, bijna alle personen zijn historische personages, maar Solzjenitsyn kruipt in hun hoofd, toont ze in intieme kring, laat ze denken, zoals alleen een romanschrijver dat kan. Een soort docuromans dus.

In de verhalen die gebundeld zijn in *Abrikozen op sap* en vertaald door Madeleine Mes, doet hij iets dergelijks. In een aantal zet hij fictieve personages in een historische omgeving, één verhaal is autobiografisch, en één verhaal is geschreven op de manier van zijn vorige boeken: een historisch personage, in dit geval Maarschalk Zjoekov, de held van Stalingrad en de belangrijkste legerleider van de Sovjet-Unie, wordt van binnenuit gevolgd.

Hoewel het allemaal literaire verhalen zijn, is ook hier het overkoepelende thema, ‘Het verdriet van Rusland’, het Rusland van na 1917. De verhalen zijn niet geheel, maar wel grotendeels chronologisch gerangschikt. Van de tijd van de burgeroorlog, 1917-1921, de jaren twintig, de jaren van Nieuwe Economische Politiek, de collectivisatie van de boeren en de hongersnood die dat veroorzaakte, de Stalin-terreur, de Tweede Wereldoorlog, de Brezjnev-tijd en zelfs de postsovjet periode.

De verhalen hebben vaak de vorm van een levensbeschrijving en de meeste hebben twee delen, die contrasteren. Zoals meteen al in het eerste verhaal, het titelverhaal ‘Abrikozen op sap’. Het eerste deel is het hartverscheurende verslag van een jongen die het leven van een zwerfkind leidt, met alle honger, kou, ziekte en slaag die daarbij horen, en dat ook nog in zijn eigen taal, namelijk in de vorm van een brief die hij aan een bekende schrijver richt, in de hoop dat die iets voor hem wil doen. Het tweede deel beschrijft de reactie van de in luxe levende beroemde schrijver. Hij laat de brief aan een vriend zien als schitterend voorbeeld van volks, sappig taalgebruik met stijlbloempjes die hij maar al te goed in zijn werk kan gebruiken. Aan het slot vraagt de vriend: ‘En beantwoordt u zulke brieven?’ ‘Wat zou ik moeten antwoorden, het gaat niet om het antwoord. Het gaat om de taal, de vondst.’

Onnodig te zeggen bij Solzjenitsyn dat er altijd een vrij expliciete moraal in zijn werk zit. De opgeheven vinger en het sarcastische commentaar zijn nooit ver weg. Zoals in een ander verhaal, ‘Jong spul’, waarin een docent mechanica een buitengewoon slechte student uit de arbeidersklasse toch maar laat slagen, met een zesje. Als deze docent enige jaren later wordt gearresteerd, is zijn ondervrager deze zelfde student, die inmiddels bij de GPOE carrière heeft gemaakt.

Heel mooi is die tweedeling in het verhaal ‘Zjeljaboega-Buiten’, een verhaal dat begint in de Tweede Wereldoorlog, waar de ik-verteller aan het front werkt bij een radiopeilstation, dat de posities van het vijandelijk geschut moet bepalen. Hij werkt in een dorp in de frontlinie, waar toch nog een aantal dorpsbewoners rondlopen, waaronder een heel aardig jong meisje, dat bij de verteller wel in de smaak valt. Maar de militairen trekken weer verder en het meisje blijft achter. Het tweede deel speelt 52 jaar later, wanneer de ik, als beroemd schrijver, samen met een oude strijdmakker die het tot kolonel heeft gebracht, datzelfde dorpje bezoekt als onderdeel van de herdenking van het vijftigjarig jubileum van het einde van de oorlog. Het dorpje is bijna ontvolkt, alleen wat oude vrouwen wonen er nog, in bittere armoede. Onder hen is het jonge meisje van weleer. In 52

jaar is de welvaart van de bevolking met ongeveer 0% gestegen. De oude vrouwen zien in het bezoek van de hoge heren een uitgelezen kans om hun klachten over de bevoorrading van hun dorp en het verdwijnen van de voorzieningen te uiten en doen dat met volledige inzet. Een tegelijk vermakelijke en schrijnende scène.

Solzjenitsyn is van alle moderne Russische schrijvers met afstand degene die het moeilijkst is te vertalen. En dat wil wat zeggen, want eenvoudig schrijven is in de Russische literatuur van na de oorlog bepaald niet in de mode. Maar zo bont als Solzjenitsyn maken maar weinigen het. In het algemeen is het bij cultuurtalen zo, dat zij over een enorme woordenschat beschikken, 100.000 of meer woorden, waarvan er maar zo'n 10.000 gebruikt worden. En de gemiddelde spreker doet het met nog veel minder woorden. Ook de meeste schrijvers beperken zich tot die 10.000. Dat is in het Russisch niet anders. Maar er zijn altijd uitzonderingen. En zo heeft Solzjenitsyn vanaf zijn debuut ernaar gestreefd om zoveel mogelijk van al die andere, verwaarloosde, vergeten, obsoleete, in onbruik geraakte woorden in zijn werk te gebruiken.

Een enorme kluit voor elke vertaler. Daarbij was het ook nog zo, dat Solzjenitsyn al meteen een bestsellerauteur was, die in handen viel van een bestselleruitgeverij die zijn eerste werken zo snel mogelijk op de markt smeedt. Solzjenitsyns vertaalgeschiedenis in Nederland is daarom nogal droevig. De eerste vertaling, *Ivan Denisovitsj*, van de hand van Theun de Vries, is nog de beste. In *Kankerpaviljoen* staat niet eens een vertaler vermeld, *In de eerste cirkel* is vertaald door 'Alexander en Pieter Grashoff', namen die in de russistiek geheel onbekend zijn. De jury vermoedt dat beide boeken uit het Engels of Duits zijn vertaald. De *Goelag Archipel* en de daarop volgende boeken zijn wel uit het Russisch vertaald, door Dick Peet, geen slechte vertaler die echter gedwongen was veel te snel te werken, waardoor deze vertalingen nogal ongelijkmatig zijn. Daarna kwam er een hele tijd niets, en nu is er dan Madeleine Mes met *Abrikozen op sap*.

Toen ze aan deze verhalen begon, had ze geen idee wat ze zichzelf op de hals haalde. Het werk eraan was begroot op acht

maanden, maar het is vier jaar geworden. Madeleine Mes is dan ook ongekend grondig te werk gegaan. Te beginnen bij de titel. Die luidt in het Russisch 'Abrikozovoje varenje', en iedereen, ook de jury van de Aleida Schot prijs, had dat met 'Abrikozenjam' vertaald. Maar Madeleine Mes vond uit dat het ging om ingemaakte hele abrikozen, dus wat wij abrikozen op sap zouden noemen. En meteen in dit titelverhaal is het al raak. Aan het woord is een jongen die halfgeletterd is en allerlei uitdrukkingen en stijlen door elkaar haalt. De eerste zin luidt: '... Ik ben verstandelijk niet goed bij zinnen, en als ik iets niet goed opschrijf, leest u het toch maar uit, u krijgt er geen spijt van.' Een prachtige zin, die prachtig is vertaald. Vooral dat 'ik ben verstandelijk niet goed bij zinnen' is een vondst.

Solzjenitsyns uitgebreide woordenschat beperkt zich niet tot archaische of anderszins in onbruik geraakte woorden, ook technische, en vooral militaire termen komen veelvuldig in zijn werk voor. Een aantal van deze verhalen speelt zich af in de Burgeroorlog en in de Tweede Wereldoorlog, en verplaatst de lezer onder veel meer naar een artillerie-eenheid in Oost-Pruisen of naar het al genoemd 'radiopeilstation' aan het front, waar het wemelt van 'lijnwerkers', 'dubbele kabels', 'terreinmeters', 'haspels' etc. Zinnen als 'Alle zes glazen inktpenntjes, omvat door de wieltjes van de elektromagneten, zijn gereed om de registraties op de strook papier aan te brengen.' klinken in deze vertaling volkomen vanzelfsprekend, maar je moet er niet aan denken hoeveel hoofdbrekens ze de vertaler hebben gekost.

Of het ontroerende slot van de brief van de zwerfjongen aan de beroemde schrijver. Geschreven vanuit het ziekenhuis waarin hij terecht is gekomen nadat hij bij dwangarbeid in een regiment reservisten in zwijm is gevallen. De baas van het ziekenhuis dreigt hem uit te schrijven omdat hij een koelakkenzoon is en dus geen recht heeft op medische verzorging. En dan staat er:

'Maar ze hebben me tot dusver niet uitgeschreven. En nu geef ik u blijk van mijn situatie, want wie kan ik schrijven? Familie heb ik niet, en van niemand geen bijstand, en nergens kun je zelf ergens iets mee vergaren. Ik ben een onvrije in een ernstige noodsituatie, door

dusdanig voortleven geplaagd tot aan de laatste kwetsuur. Misschien is het voor u niet zo begroterlijk om me een voedselpakketje te sturen? Weest u goedertieren...'

Voor het eerst is serieus geprobeerd om Solzjenitsyns hoekige, stekelige stijl in het Nederlands over te brengen en het resultaat is indrukwekkend. Nooit eerder is Solzjenitsyn op dit niveau in het Nederlands vertaald. De jury draagt Madeleine Mes daarom met het grootste genoegen voor voor de Aleida Schot prijs 2015.

De jury:

Arthur Langeveld

Willem G. Weststeijn